

ЖЕНАТА В ИСЛЯМСКИЯ СВЯТ – РЕЛИГИОЗНО-ПОЛИТИЧЕСКИ И СОЦИАЛНО-ПРАВЕН СТАТУС

Олга Стоянова-Енчева*

WOMEN IN THE ISLAMIC WORLD – POLITICO- RELIGIOUS AND SOCIO-LEGAL STATUS

DOI: 10.54664/EEDO6400

Olga Stoyanova-Encheva

Abstract: The article aims to outline a prototype of the woman in the Islamic world by clarifying her status, the main restrictions imposed on her, and some of the differences that exist on the issue between different Islamic schools.

Keywords: woman, Islam, religion, politics, status.

В наши дни проблемът за мястото на жената в обществото е особено актуален и неслучайно привлича вниманието на специалисти от различни научни области. Дълго време дори в най-развитите общества жените нямат право да гласуват, да унаследяват имущество, нямат право над децата си при развод, нито на аборт, освен това търпят голяма неравнопоставеност в трудовото възнаграждение в сравнение с мъжете. Според Иво Дочков темата за социално-половото диференциране е особено значима и „в нея стоят проблемите на XX и особено на XXI век, свързани с дехуманизацията на човека и неговия опит да намери уместност в социалния живот, като дефинира сам себе си не само като политическо животно, но и като социално-полово битие“ (Дочков 2020: 85).

* **Олга Стоянова-Енчева** – гл. ас., д-р, Философски факултет, ВТУ, o.stoyanova@ts.uni-vt.bg

В края на XIX и началото на XX век жените в Европа и Америка първи повеждат своята борба за постигане на социално-политическо и юридическо равнопоставяне с мъжете. През този период се смята, че жените не притежават спокойствието на характера, нито равновесието на разума, за да упражняват правото си на глас. Също така мъжете се притесняват, че ако позволят на жените да гласуват, ще се наруши социалната структура. Те вярват, че жените са добре представени от своите бащи, братя и съпрузи. Повече от столетие по-късно тази борба продължава за жените от страните, намиращи се под юрисдикцията на ислямското право. Това до голяма степен е така, тъй като едва ли има друга правна доктрина в света, която да е толкова тясно свързана с вярата, колкото ислямската – религията, от една страна, направлява личния живот (интимната сфера) на своите последователи, а от друга страна, регламентира тяхното социално и политическо поведение (публичната сфера) и техните правомощия. Животът на мюсюлманите се регулира в огромна степен от религиозния закон (шариат), който обединява в себе си както морални, така и религиозни норми и върху който се базира и правната система. Шариатът следва да се прилага еднакво към двата пола.

Редица фактори правят положението на жените трудно както за описване, така и за оценяване. Въпросът за ролята на жените в обществото според исляма към настоящия момент е изключително чувствителен и за мюсюлманския, и за западния свят. В допълнение, религията е една от най-разпространените в световен мащаб и е изповядвана от над милиард вярващи, което води до значителни затруднения при генерализирането на проблема. Също така, тълкуванията на свещените текстове на исляма в исторически план са правени предимно от мъже. По думи на Бутайна Шабан „жените са разглеждани като обект на правораздаването въз основа на шариата, а не като правоведи“ (Shaaban 1995: 61), а според Галина Евстатиева „дори единичните случаи на религиозна интерпретация от страна на жени са negliжирани и никога не е допускано техните възгледи да влияят върху ислямското законодателство“ (Евстатиева 2016: 150–151).

Когато се анализира статуса на мохамеданите, често се изтъква, че мъжът стои над жената, особено в семеен и икономически план. Паралелно с това се възприема, че в семейството и двамата партньори могат да бъдат равностойни. В Корана се откриват множество текстове, отнасящи се до статута на жената, които се тълкуват по различен начин от ислямските юристи. Социално-правният статус на мохамеданите е характеризираан предимно в сура¹ 4 от Корана – Ан-Ниса. В нея се подчертава ролята на мъжа като глава на семейството: *„Мъжете стоят над жените с това, с което Аллах предпочете едни пред други и защото харчат от имотите си. Целомъдрените жени са послушни, пазят съкровено си, както Аллах ги е запазил. А онези, от чието непокорство се страхувате, увещавайте, [после] се отдръпнете от тях в постелите, и [ако трябва] ги удрайте! А покорят ли ви се, не търсете средство против тях!“* (Коран 4: 34). В аят² 34 на същата сура се онагледява неравенството между половете, което се оказва и основен момент при изследването на отношенията между мъжа и жената в ислямската религия, тъй като според нея жената се поставя по-ниско в социалната йерархия в сравнение с мъжа. Също така мъжът се смята за изцяло отговорен за семейната издръжка, като по този начин се утвърждава непълноценността на жената и се налага нейното пълно подчинение: *„Вашите жени са като нива за вас. И отивайте при нивата си, както пожелаете, и подготвяйте се отнапред, и се бойте от Аллах, и знайте, че ще Го срещнете!“* (Коран 2: 223). Ролята на жената се ограничава до задоволяването на сексуалните потребности на своя съпруг, раждането на деца и грижата за тях. Множество айти внушават, че жената трябва да се намира в подчинено положение спрямо мъжа и той трябва да има доминираща роля както в семейните отношения, така и в социума.

В хадиса³ „Препоръка за добро отношение към жените“ пък се казва: *„Когато се храни да я храниш и когато се обличаш*

¹ Коранът се състои от 114 глави, наречени сури.

² Аят е съставна част на сурата. Може да се преведе като „знамение“.

³ Предание за Пророка Мухаммад (Мохамед) .

да я обличаш. И не удряй лицето. Не я проклинай, и не я изоставяй освен вкъщи“⁴. Утвърждава се, че съпругът поема грижата за изхранването на семейството и придружава винаги съпругата си извън дома им. В текста се уточнява, че жената „може да бъде изоставена само в леглото“, което допълнително води до принижаване на ролята ѝ в семейството.

На практика шариатът има основополагаща роля при изграждането на социалния статус на мюсюлманската жена. За нея от първостепенно значение е да изповядва правата вяра и да бъде достойна представителка на Аллах на земята. Това автоматично рефлектира върху формирането на религиозния, а оттам – и на социалния ѝ статус. Във връзка с това, жената следва да спазва и определени ограничения в облеклото си. Когато излиза от дома си, на нея ѝ се налага да слага покривало: *„О, Пророче, кажи на съпругите си и на дъщерите си, и на жените на вярващите, да спускат върху себе си покривалото [когато излизат]. Това е най-подходящото, за да бъдат разпознати и да не ги огорчават. Аллах е опрощаващ, милосърден“* (Коран 33: 59). Очевидно това има за цел да предпази мюсюлманката от похотливи погледи на чужди мъже.

В Свещената книга има редица аяти, които свидетелстват за по-ниското социално и правно положение на жената спрямо мъжа. Като пример може да се посочи текст, свързан с унаследяването, според който „сестрата получава само половината на частта, която се полага на всеки от братята ѝ – съгласно законите за наследяване на Корана. Презумпцията е, че съпругът ѝ ще я издържа“ (Рутвен 2003: 163). Също така „в определени случаи на свидетелските показания на жената имат стойност наполовина, колкото тези на мъжа“ (Рутвен 2003: 164).

От друга страна, в Исляма мъжете и жените са морално равни пред Бог и се очаква от тях да изпълняват еднакви задължения

⁴ Главно мюфтийство на Мюсюлманското изповедание в Република България, Хадис: Препоръка за добро отношение към жените. [<https://www.grandmufti.bg/bg/home/hadis/4879-preporaka-za-dobroto-otnoshenie-kam-zhenite.html>, 29.06.2021].

на поклонение, молитва, вяра, милостиня, пост и поклонение в Мека. Като цяло религията подобрява статуса на жените в сравнение с по-ранните арабски култури като забраняват убийството на новородени от женски пол и пренебрегването на вдовици и сираци⁵.

Към настоящия момент продължават дебатите за „подходящото ниво на участие на жените“ в публичната сфера. Традиционно жените се разглеждат като ключов фактор както за реформирането, така и за съхраняването на ислямската традиция. Това е следствие от водещата им роля в поддържането на семейството, социалната приемственост и културата. Основен способ за борба с вкоренените предразсъдъци относно мястото и ролята на жената в ислямското общество е чрез повишаване на нивото на информираност и образование. Според Венцислав Георгиев „много силен ефект върху изравняване правата на половете се оказва образованието“ (Георгиев 2019: 135). Дори в наши дни то не е достъпно за всички момичета и жени в част от ислямските страни, като ограничението не е правно, а е свързано със стереотипните представи и предразсъдъци на обществото. „Въпреки че правителствата на мюсюлманските национални държави от XX век насърчават образованието както за момчета, така и за момичета като средство за постигане на икономически растеж, процентът на момчетата, записани в училища в развиващите се страни с голямо и бързо нарастващо население, остава нисък“⁶. Консервативният призив е жените да се придържат към традиционните роли на домакини и майки, въпреки че нерядко икономически обстоятелства ги принуждават да започнат каквато и да е работа. При липса на образование закономерно заеманите от тях работни позиции обикновено са нископлатени и неквалифицирани. В допълнение, постоянните войни, които се водят в региона, и трудовата миграция, която е следствие от тях, увеличават броя на ислямските домакинства, които са ръководени от

⁵ Oxford Islam Studies Online. Women and Islam. [<http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e2510>, 15.06.2021].

⁶ Пак там.

жени. Въпреки това жените продължават да търпят редица социално-икономически и правно-политически ограничения. Според Деница Узунова подценяването на жените и омаловажаването на труда им, както и приписването на успехите им на представители на противоположния пол са предпоставки за изграждането и наслояването на нагласи и стереотипи в обществото (Узунова 2020: 51).

Ограниченията, които се налагат на последователите на исляма, принципно са големи и за двата пола. За жените те са основно свързани с представите за свещеното. Един от най-ограничаващите ислямски закони по отношение на жените е изискването за пълно забулване (хиджаб) в съответствие с принципите на Корана. Носенето на воала е установено от Мохамед в ранните дни на исляма. Около сто години след смъртта му практиката за забулване и женско уединение е разпространена из целия Близък изток, а половин век по-късно вече е трайно установена. „Ефектът от воала е, че жената изглежда анонимна, безлична, непрстъпна, просто мълчаливо същество, което се спотайва. Тя е табу“ (Kamguian 2018). Ислямското покривало за глава (Коран 33: 59) и завесата (Коран 33: 53), описани в Ал-Ахзаб, имат за цел да отделят мъжа от жената. Според Азам Камгуян „основната причина за носенето на хиджаб е необходимостта да се контролира сексуалността на жените. Забулването интернализира ислямската представа при жените, че принадлежат към по-нисък пол и че са обекти на сексуален акт. Учи ги да ограничават физическите си движения и свободното си поведение“ (Kamguian 2018). Също така, самият акт на покриване на жената се проявява като мощен инструмент за институционализиране на сегрегацията на жените и за прилагане на система за сексуален апартейд. „Воалът символизира подчинението на жените, основано на ислямската доктрина и ученията на Корана. Той е предназначен да контролира женската сексуалност много по-ефективно в сравнение с останалите религии или идеологически системи“ (Kamguian 2018).

Други съществени ограничения спрямо мюсюлманките са свързани със семейните закони. Движението, съсредоточе-

но върху равенството в мюсюлманското семейство – „Мусауа“ (Musawah)⁷ – стартира кампания за „изграждане на подкрепа на национално, регионално и глобално ниво за спешността на реформата към равенство и справедливост за жените, живеещи в мюсюлмански контекст“⁸. Според движението поне в 45 държави съществуват ислямски семейни закони, които дискриминират жените и момичетата. „Тези семейни закони не само не успяват да изпълнят шариатските изисквания на справедливостта, но също така се използват за отказ на правата на жените и достоен избор в живота“⁹. В официалният сайт на движението се заявява, че „за жените и момичетата не може да има равенство в обществото без равенство в семейството“ и че „религията, идеологията, културата или традицията вече не могат да бъдат използвани за оправдаване на дискриминация срещу жени и момичета“¹⁰.

Семейните ислямските закони *de jure* и *de facto* се явяват източник на ограничения и/или дискриминация срещу жените при сключване на брак, по време на брака и при прекратяването му. Мализ Рутвен сочи, че в това отношение ислямът проявява двойствен стандарт и ограничава жените, тъй като мюсюлманите могат да сключват брак с жени, които не са мюсюлманки¹¹. Обратното – мюсюлманка да сключи брак с чужденец, е недопустимо (Рутвен 2003: 172). Липсата на симетрия се обяснява отново с презумпцията, че мъжът е глава на семейството и че „няма гаранция, че съпруг евреин или християнин ще почита религиозната свобода на своята жена мюсюлманка“ (Рутвен 2003: 173).

Друго сериозно ограничение, наложено от ислямския закон, е, че жената не може да получи попечителство над децата си,

⁷ Името на движението в превод от арабски език означава „равенство“.

⁸ Musawah. Campaign for Justice in Muslim Family Laws. [<https://www.musawah.org/campaign-for-justice/>, 20.03.2021].

⁹ Пак там.

¹⁰ Пак там.

¹¹ В случай че принадлежат към Народите от книгите, т.е. евреи и християни.

дори ако баща им почине. В случай на развод или смърт тя предава децата си на баща им и/или на семейството му (Kamguian 2018). Ограничения се налагат и по отношение на полигамията в ислямското семейство. Според Корана мъжът може да има четири постоянни („А ако ви е страх, че няма да сте справедливи към сираците, [ако се ожените за тях,] встъпвайте в брак с онези от жените, които харесвате – две и три, и четири“ (Коран 4: 3) и толкова временни съпруги, колкото иска „[Под възбрана са за вас] и омъжените жени, освен [пленичките] които десниците ви владеят. Това е предписанието на Аллах за вас. И отвъд него ви е позволено да търсите съпруги с имотите си целомъдрено, а не с разврат. А на съпругите, от които сте се възползвали, дайте в дар задължителната плата. И няма прегрешение за вас в онова, за което се споразумеете след платата.“ (Коран 4: 24). В същата сура от Корана четем: „О, Пророче, разрешихме ти за съпруги онези, на които си дал задължителната плата, и владените от твоята десница сред пленничките, които Аллах ти е дарил, и дъщерите на чичовците ти, и дъщерите на лелите ти, и дъщерите на вуйчовците ти, и дъщерите на вуйните ти, които се преселиха с теб. И [без зестра ти е позволена] всяка вярваща жена, ако дари себе си на Пророка и Пророка пожелала да се ожени за нея – единствено за теб, а не за другите вярващи – знаем Ние какво им наложихме относно техните съпруги и онези, които десниците им владеят – за да няма притеснение за теб. Аллах е опрощаващ, милосърден. Ти можеш да отсрочиш която от тях пожелаш и да приютиш при себе си която пожелаш. И не е грях за теб да приемеш която поискаш от онези, на които си отказал. Това е най-подходящото да се радват и да не скърбят, и да са доволни всички от онова, което си им дал. Аллах знае всичко в сърцата ви. Аллах е всезнаещ, всеблаг“ (Коран 33: 50–51).

Основен проблем пред жените в ислямския свят се явяват и т. нар. „убийства на честта“, които са дълбоко вкоренени в мюсюлманската традиция и намират отражение и в ислямското право. Според средновековната племенна култура авторитетът на

семейството и в крайна сметка оцеляването му са тясно свързани с неговата чест. „Съществуват десетки престъпни съставки, инкриминиращи посегателството върху половата чест на жената. Една от тях е „зина“. Едно от значенията на този термин е отнемането на девствеността на неомъжена жена, доказано чрез четирима свидетели и наказуемо със смърт.“ (Чуков, Георгиев 1997: 299–300). Според А. Камгуян „ислямските извършители на такъв тип убийство често оправдават престъплението си като се позовават на Корана, в който се посочват сурови наказания за прелюбодейство“ (Kamguian 2018).

Друго ограничение, наложено от религията върху жените, е свързано с молитвите. В джамиите има отделно помещение (в задната част на сградата), предназначено за молитви на жените, което ги разделя със стена или дървен параван от мъжете. Също така, традиционно жени не могат да стават имами или съдии, тъй като дори показанията им като свидетели не са толкова ценни, колкото на мъжете. Жените са дискриминирани в редица социално-икономически и правно-политически отношения.

Може да се твърди, че ограниченията, неравенството и дискриминацията в ислямското семейство засягат жените и момичетата във всички сфери на живота, особено при вземането на ключови решения относно образованието, заетостта, поминъка, пътуванията, сексуалното и репродуктивното здраве, финансовите права, участието в обществото и политиката и т.н. Голяма част от ислямските правителствата и религиозните власти се противопоставят на реформа в семейното законодателство, като се обосновават с религиозната основа. Те твърдят, че законите са „дадени от Бог“ и че всеки опит за промяната им противоречи на исляма. Също така заявяват, че мъжете са защитници на семействата и основен източник за препитанието им и това е основание мъжете да се ползват с права и привилегии в ислямските семейни закони, на които жените не се радват. Този факт се третира по-скоро като допълване на мъжките права, а не като неравенство между двата пола.

Редица изследователи и правовеци, анализирайки статута и ролята на жената в ислямското общество, имат разногласия дали ограниченията и подчиненото ѝ положение са следствие от самата религия, или от тълкованията, т.е. от социално-културната детерминираност. Според Красимира Василева „ролята и функциите, които всеки член на социума следва да изпълнява, са до голяма степен предопределени от неговия пол и съответно от очакванията и представите, които обществото има за него като носител на един от двата пола“ (Василева 2020: 97–98).

Описаните особености са характерни за ислямското право и религия като цяло, но между отделните ислямски школи има и определени различия в налаганите на жените ограничения. Съществуват четири утвърдени сред сунитите религиозно-правни школи (мазхаб): *ханифити*, *маликити*, *шафиити* и *ханбалити* (Евстатиев 2007:183). Всяка от тях води началото си от своя основател епоним – Абу Ханифа (поч. 767), Малик ибн Анас (поч. 795), Мухаммад аш-Шафии (поч. 820) и Ахмад ибн Ханбал (поч. 855). Школите се различават по начина, по който прибягват до източниците на фикха (ислямската юриспруденция). Най-вероятърпим сред всички мазхаби е този на ханифитите, който дори признава заедно с религиозното право и елементи на светските обичаи.

Различията в ислямските религиозно-правни школи рефлектират върху схващанията за статуса на жената в обществото и респективно върху налаганите ѝ ограничения. Най-големи са ограниченията в най-консервативната школа – на ханбалитите. Като пример за различията между отделните мазхаби може да се посочи задължението или свободният избор на жената да покрива главата си с воал от определен вид. Пълното забулване на жените се приема единствено от ханбалитската религиозно-правна школа, която регламентира ислямската норма в държава като Саудитска Арабия (Евстатиева 2016: 64–65).

В Мавритания правата на жените също са подчинени на статута на мъжете – наследство, което е гарантирано от влиянието на традиционния мазхаб в западноафриканската държава

въпреки усилията на властите за промяна в последно време. През 2020 г. мавританското правителство подкрепя законопроект за „премахване на предразсъдъците и дискриминационното отношение към жените и момичетата“. Основната цел на законопроекта е да защити по-добре жените от насилие и да осигури правна възможност за повдигане на обвинения срещу извършители, които често са членове на семейството (съпрузи или бащи). Законопроектът конкретно определя насилието над жени като престъпление¹². Предложението обаче предизвиква спор сред консервативните учени и лидери, които го смятат за обида към статута на мъжете. Те твърдят, че законопроектът нарушава ислямския закон и като такъв не може да получи легитимност чрез парламентарна подкрепа. Подобни усилия за увеличаване на правата на жените в Мавритания се провалят и през 2018 г. по сходни причини. В момента страната няма адекватни закони срещу изнасилване и други форми на сексуално насилие¹³.

Друг пример за различие между школите е свързан с избора на съпруг или по-точно с това кой е инициаторът за сключване на брак. Ханифитската школа не изисква нито жените, нито мъжете да имат брачен настойник, докато при маликитите бащите имат право да избират съпрузите на дъщерите си. Правото на жените да инициират развод е различно в отделните школи, също както и влиянието на бременността извън брака като доказателство за изневяра. В маликитския мазхаб жените имат право на развод при поискване, който да бъде потвърден от съда, независимо дали съпругът е съгласен. Това е типичен пример за законодателството в Нигерия, но не е така в други школи. Освен това един от основните възгледи при маликитите е, че бременността извън брака се приема като доказателство за „зина“. Повечето ислямски юристи приемат контрацепцията и аборта до 40 дни, но маликитите –

¹² Elbasnaly, D., L. Sanders IV. 2020: Women's rights in Islam: Fighting for equality before the law. [<https://www.dw.com/en/womens-rights-in-islam-fighting-for-equality-before-the-law/a-53539222>, 01.04.2021].

¹³ Пак там.

не¹⁴. В рамките на отделните школи има различия по отношение на правата на жените и способността им да действат като свидетели, съдии или лидери, като някои приемат капацитета им и в трите роли, а други са по-рестриктивни. Тези и други различия със сигурност не са незначителни и имат дълбоки последици за живота на жените.

В днешно време все повече и повече жени в ислямските страни се оплакват публично от налаганите им ограничения във връзка с облеклото и свободното им движение, както и от други опити за контрол върху тях. „Всъщност все повече жени започват да участват в семинари, които анализират правата на жените в закона и историческата му специфика като пол, класа и културна ориентация, които са имплицитни в дадените закони – включително и в ислямските закони“¹⁵. Именно в законите и в тяхната промяна се крие надеждата за постигане на по-голямо равноправие между мъжете и жените в социален и юридически план.

Жените мюсюлманки са на кръстопът между традиционните и консервативни обществено-религиозни схващания и модерните нови либерални течения. Появяват се редица ислямски феминистки организации, които се борят срещу ограниченията на жените. Те са приемани в някои от по-малко консервативните общества, а в други се определят негативно като „джендърни джахидистки“¹⁶ (Евстатиева 2016: 150). Борбата за равноправие и равнопоставеност между двата пола тепърва започва, но вече търпи интензивно развие.

Изложените факти по безспорен начин доказват по-нисшия статус на жената в ислямското право в сравнение с този на мъжа. Ислямската религиозна и правна доктрина постановява редица ограничения върху жената като член на семейството и на обществото като цяло. В обществата, където днес шариятът е основ-

¹⁴ Imam, A. Women, Muslim Laws and Human Rights in Nigeria. – In: Wilson Center. [<https://www.wilsoncenter.org/publication/women-muslim-laws-and-human-rights-nigeria>, 07.04.2021].

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Понятието се появява 80-те год. на XX в.

ният действащ закон, разделението между двата пола (особено в публичната сфера) е все още абсолютно осезаемо. Това обяснява и наблюдавания застой в областта на социално-културния и политическия им живот независимо от технологичното им развитие и икономическия им напредък.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Василева, К. 2020: Половите стереотипи – същност и влияние върху формирането на езиковата личност. – В: *Полова диференциация в академичната среда*. Том 2. Велико Търново: ИТИ, с. 96–104.// **Vasileva, K. 2020:** Polovite stereotipi – sashtnost i vliyanie varhu formiraneto na ezikovata lichnost. – V: *Polova diferentsiatsia v akademichnata sreda*. Том 2. Veliko Tarnovo: ITI, s. 96–104.

Георгиев, В. 2019: Равнопоставеност на половете в германската християндемократия. – В: *Библиотека Диоген: Философията: предизвикателства и перспективи*. Том 27, бр. 2. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 131–137.// **Georgiev, V. 2019:** Ravnopostavenost na polovete v germanskata hristiyandemokratsia. – V: *Biiblioteka Diogen: Filosofiyata: predizvikatelstva i perspektivi*. Том 27, br. 2. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, s. 131–137.

Главно муфтийство на Мюсюлманското изповедание в Република България, Хадис: Препоръка за добро отношение към жените. [https://www.grandmufti.bg/bg/home/hadis/4879-preporaka-za-dobroto-otnoshenie-kam-zhenite.html, 29.06.2021].// *Glavno muftiystvo na Myusyulmanskoto izpovedanie v Republika Bgaria, Hadis: Preporaka za dobro otnoshenie kam zhenite.* [https://www.grandmufti.bg/bg/home/hadis/4879-preporaka-za-dobroto-otnoshenie-kam-zhenite.html, 29.06.2021].

Дочков, И. 2020: Джендър философия (или как се изгубихме в превода). – В: *Полова диференциация в академичната среда*. Том 1. Велико Търново: ИВИС, с. 84–95.// **Dochkov, I. 2020:** Dzhendar filosofiya (ili kak se izgubihme v prevoda). – V: *Polova diferentsiatsia v akademichnata sreda*. Том 1. Veliko Tarnovo: IVIS, s. 84–95.

Евстатиев, С. 2007: *Ислямът. Кратък справочник*. София: Изток–Запад. // **Evstatiev, S. 2007:** *Islamat. Kratak spravochnik*. Sofia: Iztok–Zapad.

Евстатиева, Г. 2016: *Ислямът и забулването на жените в арабския свят*. София: Изток–Запад.// **Evstatieva, G. 2016:** *Islamat i zabulvaneto na zhenite v arabskiya svyat*. Sofia: Iztok-Zapad.

Рутвен, М. 2003: *Ислямът*. София: Захари Стоянов// **Rutven, M. 2003:** *Islamat*. Sofia: Zahari Stoyanov

Теофанов, Цв. Свещеният Коран с български превод, Ал-Ахзаб. [<https://koranbg.com/sura.php?trans=tf1&sura=33#aya59>, 05.06.2021].// **Teofanov, Tsv. Sveshteniyat Koran s balgarski prevod, Al-Ahزاب.** [<https://koranbg.com/sura.php?trans=tf1&sura=33#aya59>, 05.06.2021].

Теофанов, Цв. Свещеният Коран с български превод, Ал-Бакара. [<https://koranbg.com/sura.php?trans=tf1&sura=2>, 05.06.2021].// **Teofanov, Tsv. Sveshteniyat Koran s balgarski prevod, Al-Bakara.** [<https://koranbg.com/sura.php?trans=tf1&sura=2>, 05.06.2021].

Теофанов, Цв. Свещеният Коран с български превод, Ан-Нуса. [<https://koranbg.com>, 05.06.2021].// **Teofanov, Tsv. Sveshteniyat Koran s balgarski prevod, An-Nisa.** [<https://koranbg.com>, 05.06.2021].

Узунова, Д. 2020: (Не)признатият принос на жените в науката. – В: Полова диференциация в академичната среда. Том 2. Велико Търново: ИТИ, с. 44–53.// **Uzunova, D. 2020:** (Ne)priznatiyat prinos na zhenite v naukata. – V: *Polova diferentsiatsia v akademichnata sreda*. Том 2. Veliko Tarnovo: ИТИ, с. 44–53.

Чуков, Вл., В. Георгиев. 1997: *Философия и теория на ислямското право*. София: ЛИК.// **Chukov, Vl., V. Georgiev. 1997:** *Filosofia i teoria na islyamskoto pravo*. Sofia: LIK.

Bakhtiar L., K. Reinhart. 1996: *Encyclopedia of Islamic Law: A Compendium of the Views of the Major Schools*. Chicago: Kazi Publications.

Elbasnaly, D., L. Sanders IV. 2020: *Women’s rights in Islam: Fighting for equality before the law*. [<https://www.dw.com/en/womens-rights-in-islam-fighting-for-equality-before-the-law/a-53539222>, 01.04.2021].

Имам, А. Women, Muslim Laws and Human Rights in Nigeria. – In: Wilson Center. [<https://www.wilsoncenter.org/publication/women-muslim-laws-and-human-rights-nigeria>, 07.04.2021].

Kamguian, A. 2018: Islam And Women's Rights. Overcoming Inequality. – In: Secular Islam. [<https://centerforinquiry.org/blog/islam-and-womens-rights/>, 01.04.2021].

Musawah. Campaign for Justice in Muslim Family Laws. [<https://www.musawah.org/campaign-for-justice/>, 20.03.2021].

Oxford Islam Studies Online. Women and Islam. [<http://www.oxford-islamicstudies.com/article/opr/t125/e2510>, 15.06.2021].

Shaaban, B. 1995: The Muted Voices of Women Interpreters. – In: Faith and Freedom: Women's Human Rights in the Muslim World. London: I. B. Tauris, pp. 61–77.